

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ВПЛИВ НА ЕМОЦІЙНУ АДАПТАЦІЮ ДІТЕЙ ДО УМОВ ЗАКЛАДУ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
денна форма навчання
DO1-M22 групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта
ХИТРАК Діана Анатоліївна

Керівник: **Гордійчук М. С.**,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
теорії та методик дошкільної освіти

Рецензент: **Бахмат Н. В.**,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методик
початкової освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДО УМОВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	9
1.1. Сутність процесу адаптації та основні причини труднощів адаптації дітей до умов закладу дошкільної освіти.....	9
1.2. Проблема емоційної адаптації дітей дошкільного віку до умов закладу дошкільної освіти у різноманітних наукових підходах.....	16
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ДИТЯЧОГО САДКА.....	22
2.1. Сутність та особливості діяльності з адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО.....	22
2.2. Технологія соціально-педагогічної діяльності з емоційної адаптації дітей раннього віку.....	28
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПЛИВУ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЕМОЦІЙНУ АДАПТАЦІЮ ДІТЕЙ ДО УМОВ ЗДО.....	40
3.1. Наявний рівень емоційної адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО.....	40
3.2. Технологія емоційної адаптації дошкільників засобами ігрової діяльності.....	44
3.3. Результати дослідно-експериментальної роботи.....	57
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важливим моментом гармонійного розвитку дитини є процес адаптації дитини до нових умов, удосконалення і розвиток її різнобічних комунікативних дій з іншими людьми та формування вміння спілкуватися. Все це – дуже важливі передумови міцного фізичного й психічного здоров'я та нормального розвитку дитини. Своєчасність створення належних умов, правильна організація життя та виховання - запорука повноцінного розвитку здорової від народження дитини.

1 етап – констатуючий: на даному етапі нами проведено анкетування батьків, під час якого проводилось ознайомлення з медичною карткою. По-перше, збиралися відомості про внутрішньоутробний розвиток, спадковість, вік обох батьків до моменту народження дитини, від якої за рахунком вагітності вона народилася, чи була патологія вагітності та пологів, якщо так, то яка, чи приділялася увага стану дитини відразу після пологів. Збиралися відомості про травми та операції, хронічні або часті захворювання дитини, випадки госпіталізації, реакцію дитини на них. Перевірялися відомості, чи дитина перебуває на обліку у психоневролога, невропатолога чи інших фахівців, який вони ставлять діагноз.

Фіксувалися відомості про батьків: ПІБ матері та батька, освіта, спеціальність.

Такі ж відомості фіксувалися і про тих родичів, які беруть чи брали участь у вихованні дитини. Ці відомості важливі розуміння системи виховання, прийнятої у цій сім'ї, її культурних особливостей, обставин, які призвели до тих чи інших відхилень у розвитку дитини, виявлених під час подальшого діагностичного обстеження. Також фіксувалися соціальні характеристики сім'ї, які включають:

- 1) Склад сім'ї: повна, неповна, стабільна;
- 2) Житлові умови: окрема квартира, кімната в комунальній квартирі, з родичами та інше;

3) Середньомісячний дохід: вище за середній рівень, середній рівень, нижчий від середнього рівня;

4) Характер взаємовідносин між батьками та дітьми: взаєморозуміння, домінування (батька, матері, інших родичів), конфлікти, сварки, напружені відносини з розбіжністю в думках, зневага, ворожість, інше.

Нами проведені бесіди з батьками, де з'ясовувалося думка батьків про взаємини в сім'ї, конфлікти, їх частоту, способи вирішення, прийняті покарання та заохочення з боку дорослих, реакцію дитини на них, а також про особливості дитини, що хвилюють батька.

Під час констатуючого етапу дослідно-експериментальної роботи виявлено порушення дитячо-батьківських відносин у сім'ях дітей середньої групи за методикою «Малюнок сім'ї» Є. Хаммера, а також виявлено рівень психологічного розвитку дітей за методикою Р.Сірса .

2 етап - формуючий: на даному етапі розроблено корекційну програму з подолання виявлених у ході констатуючого етапу порушень дитячо-батьківських відносин. Розроблена корекційна програма реалізована з дітьми та батьками, у сім'ях яких виявлено порушення дитячо-батьківських відносин .

3 етап - контрольний: на даному етапі реалізовано діагностику дитячо-батьківських відносин та психологічного розвитку дітей середньої групи, з якими проведено корекційну роботу, за методиками констатуючого етапу, а також дано порівняльний аналіз контрольного та констатуючого етапу дослідно-експериментальної роботи.

Дітям було запропоновано листи білого паперу (А4) та кольорові олівці. Потім давалося завдання: "Намалюйте сім'ю". Поняття слова «родина» дітям не розкривалося. Час виконання завдання не обмежувався. Під час роботи фіксувалися висловлювання дітей, хвилювання перед роботою, фіксувалося, чи часто дитина користується гумкою. Перед виконанням завдання було зафіксовано такі висловлювання дітей:

Виховання і навчання дитини в дошкільному віці виступає новим кроком входження в оточуючий світ. Важлива роль в оптимізації процесів емоційної адаптації дітей належить дошкільним навчальним закладам тому, що саме там відбувається активне формування особистості. Вивчення характеру процесу емоційної адаптації дошкільників, аналізу зовнішніх і внутрішніх факторів, що її ускладнюють, – це можливість відповісти на основне питання психолого-педагогічної практики: як підготувати дітей до повноцінної інтеграції в суспільство.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень в галузі дошкільного дитинства (Л.В. Артемова, Г.В.Беленька, О.Л.Богініч, А.М.Богущ, З.Н.Борисова, Н.В.Гавриш, Н.М.Голота, О.Л.Кононко, Н.М.Кот, С.О.Ладивир, І.О.Луценко, М.А.Машовець, В.М.Оржеховська, І.П.Печенко, О.А.Половіна, Т.І.Поніманська, Н.В. Рогальська, Г.В. Сухорукова та ін.) свідчить про інтенсивні пошуки вчених і практиків щодо оновлення змісту освіти й виховання дітей, реалізації особистісно-орієнтованих виховних технологій, організаційно-педагогічних умов функціонування освітніх закладів різних типів, психолого-педагогічних умов оптимального розвитку дітей у сім'ї та дошкільних навчальних закладах. У всіх дослідженнях пріоритетними є особистість дитини, обґрунтування умов її розвитку.

Це дало нам можливість визначити основні напрями наукових пошуків в контексті дошкільного дитинства. Звертає на себе увагу той факт, що особливе місце в наукових пошуках займає питання соціалізації дітей дошкільного віку, адже сучасна соціокультурна ситуація характеризується високою динамічністю, що, в свою чергу, вимагає від нового покоління інтенсифікації адаптативних механізмів та мобільності на шляху пристосування в умовах постійної змінності оточуючого середовища. Аналіз літературних джерел дозволив дійти висновку, що ця проблема є предметом наукового пошуку багатьох авторів (Н.М.Захарова, А.А.Началджян, О.Л. Ко-нонко, С.М.Курінна, А.В.Фурман, І.П.Печенко, Т.І.Поніманська, В.Г.Слюсаренко,).

Також проблему адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу досліджували Н.Кириченко, Г.Марочко, Т.Науменко, З.Плохій, К.Стрюк. Психолого-педагогічні аспекти адаптації дітей дошкільного віку до нових умов розглядалися в працях Л.Галігузової, Т.Жаровцевої, О.Кононко, С.Мещерякової, Л.Царегородцевої, Ж.Юзвак та ін. Педагогічні умови забезпечення позитивної адаптації дошкільників простежуються в дослідженнях Н.Ватутіної, Р.Калініної, Т.Науменко. Адаптацію як проблему комплексної взаємодії медиків, педагогів, психологів і батьків досліджували А.Атанасова-Вукова, Л.Голубєва, Г.Гриднєва, К.Грош, М.Зейдель, В.Ма-нова-Томова, Р.Тонкова-Ямпольська та ін.

Дослідники Л.Галігузова, С.Мещерякова, Л.Царегородцева підкреслюють, що період адаптації дітей до нових умов дошкільного навчального закладу може призвести до афективних станів (страх, депресія, агресивність, апатія). Вони зазначають, що у дітей, які вперше потрапили до дошкільного закладу, прослідковуються наступні зміни поведінкових реакцій: емоційна напруженість, тривожність, стурбованість, страх, депресія, агресивність. Негативною поведінковою реакцією таких дітей є гіперактивність або загальмованість. Діти в період адаптації до нових соціальних умов особливо легко впадають у стан емоційного і психічного стресу, що негативно впливає як на стан їхнього здоров'я, так і на сам процес адаптації.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що, незважаючи на значну увагу до вивчення процесу адаптації дітей дошкільного віку медиків, психологів, педагогів, ця проблема розроблена недостатньо як в теоретичному так і в практичному аспектах, тому ми обрали темою курсового дослідження: *«Вплив на емоційну адаптацію дітей до умов ЗДО засобами ігрової діяльності»*.

Об'єкт дослідження: процес емоційної адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження: вплив ігрової діяльності на емоційну адаптацію дітей до умов ЗДО.

Мета дослідження: науково обґрунтувати й експериментально перевірити ефективні методи та прийоми впливу ігрової діяльності на емоційну адаптацію дітей до умов ЗДО.

Гіпотеза дослідження: процес адаптації дітей раннього віку буде успішніше за умов цілеспрямованої соціально-педагогічної діяльності з використанням ігрових технологій.

Завдання дослідження:

- ✓ охарактеризувати сутність процесу адаптації та основні причини труднощів адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу;
- ✓ проаналізувати різноманітні наукові підходи до проблеми адаптації дошкільників до закладу дошкільної освіти;
- ✓ обґрунтувати ефективні методи та прийоми використання ігрової діяльності у соціально-педагогічній роботі з адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти;
- ✓ провести власне експериментальне дослідження з метою з'ясування ефективності розробленої технології.

У дослідженні використовувалися **методи**, які відповідали природі явища, що вивчалось, і були адекватні поставленим завданням: аналіз, порівняння та узагальнення даних з проблеми дослідження на основі вивчення філософської, мистецтвознавчої, соціально-педагогічної та методичної літератури; спостереження за навчально-виховним процесом у дошкільних навчальних закладах; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду; анкетування дошкільників; опитування учасників експерименту; перегляд та аналіз продуктів дитячої творчості; аналіз відеозаписів занять; констатуючий та формуючий педагогічні експерименти; кількісний і якісний аналіз експериментальних даних.

На першому, теоретико-концептуальному етапі, демонструється актуальність, визначаються напрям, предмет, об'єкт, мета і проблема наукового дослідження, розробляються концепції. Проаналізовано стан теорії та дослідження проблеми

практичної педагогіки. Основним науковим підходом до вирішення є системність. Уточнено термінологію ключових понять.

На другому - аналітико-пошуковому етапі була розроблена програма експериментальної роботи. Визначено сутнісні характеристики емоційної адаптації дітей раннього віку.

На третьому - експериментальному етапі визначаються критерії, показники та методи впливу ігрової діяльності на емоційну адаптацію дітей до умов ЗДО. Здійснено експеримент, під час якого перевірено ефективність запропонованої системи роботи в контексті проблеми дослідження.

На четвертому - узагальнюючому етапі проведено кількісний статистичний аналіз та узагальнення результатів експерименту. Сформульовано висновки.

ВИСНОВКИ

В роботі розглянуто сутність процесу адаптації, його механізми та етапи; виявлено причини, що викликають труднощі адаптації до нових соціальних умов у дітей; визначено групи адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу; з'ясовано особливості соціально-педагогічної діяльності з адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти засобами ігрової діяльності..

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження, ми дійшли наступних висновків.

Сенсомоторний розвиток можливий лише за взаємодії дитини з дорослим, який навчає його бачити, відчувати, слухати і чути, тобто. сприймати навколишній предметний світ. Не менше задоволення дітям раннього віку приносить малювання. Воно подобається всім без винятку малюкам. Можливо, саме тому, поки батьки не здогадаються купити дитині фарби, перші мальовничі етюди їй доводиться виконувати підручними засобами – манною кашею на кухні або мильною піною у ванній кімнаті. Можна навчити дитину малювати мокрими долоньками або кремом для гоління, який наноситься на долоні. При проведенні занять враховується специфіка роботи з маленькими дітьми: дитина раннього віку не здатна самостійно заявити про свої проблеми, тому вони часто проявляються побічно через відставання в розвитку, примхливість, агресивність і т. інше. Це зумовлює необхідність активності із боку самого психолога щодо виявлення психологічних проблем в дітей віком, зокрема. та в період адаптації. Відсутність у дітей раннього віку рефлексії, з одного боку, полегшує, а з іншого – ускладнює діагностичну роботу та постановку загальної проблеми дитини. Корекційна робота, пов'язана з переживаннями дитини, здійснюється за принципом "тут і тепер" з акцентом на негайному закріпленні тих позитивних процесів, що виявляються під час корекційного процесу.

Виділяють групи дітей за характером пристосування до умов життя: діти із задовільною адаптацією; діти з частковою адаптацією; діти з нестійкою

адаптацією; діти з незадовільною адаптацією. Діти із задовільною адаптацією мають позитивний емоційний стан. Вони доброзичливо ставляться до ровесників і дорослих, виявляють бажання брати участь у діяльності; при цьому рівень включення в неї можна оцінити як «активний» та «активний вибірково»; вступають в ігрові взаємодії. Дітям з частковою адаптацією властивий нестійкий емоційний стан. У них негативні емоції проявляються в афективному стані плачу, що не переходить в істеріку. До групи з нестійкою адаптацією входять діти неврівноважені, збудливі, негативні емоції яких проявляються в таких афективних станах, як плач, гнів, агресія. Для дітей з незадовільною адаптацією характерне стійке негативне ставлення до оточуючого світу. Негативні емоції у них глибші, ззовні проявляються стримано (апатія, загальмованість). У поведінці таких дошкільників спостерігаються компенсаторні стереотипні дії (погойдування, погойдування в супроводі монотонного співу). Актуальним станом є апатія, негативне сприймання явищ життя.

Нами було досліджено емоційну адаптацію дітей до умов дошкільного навчального закладу. Спостереження за дітьми в період адаптації до умов навчально-виховного закладу показало, що 30% досліджуваних мають високий рівень адаптованості до умов ЗДО; 35% - середній; 25% - низький; 10% - дуже низький рівень адаптованості. Результати спостереження виявили необхідність проведення соціально-педагогічної роботи з дітьми щодо забезпечення безболісної адаптації дитини до умов дошкільного виховного закладу.

Ігрова діяльність відіграє важливу роль у адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти та становленні особистості дитини цього вікового періоду. Ігровій діяльності, як засобу навчання і виховання, надавали особливого значення класики педагогіки та сучасні науковці, які вказували на роль ігор у розвитку творчого мовлення дітей, розвитку сприймання, пам'яті, уяви, інтересів, почуттів, нахилів, здібностей, художнього смаку; показували її потенціал у пізнанні навколишнього світу й формуванні активного ставлення до життя, пробудження почуття любові до природи, рідної мови, народу, Батьківщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Артемова Л.В. Гра і виховання. *Дошкільне виховання*. 2015. №10. С.45-49.
2. Базовий компонент дошкільної освіти від 12 січня 2021 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (дата звернення 21.01.2022)
3. Бех І.Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу. *Дошкільна педагогіка*. 2013. № 1. С.2-6.
4. Бурова А. Організація ігрової діяльності дошкільнят у світлі вимог Базової програми. *Дошкільне виховання*. 2018. №12. С.4-5
5. Волкова Н.П. Педагогіка Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.
6. Вольнова Л., Дьоміна Г. Чинники виникнення та посилення проявів тривоги у дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія: Психологічні науки*. 2020. Вип. 9. С.32-45.
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
8. Григоренко Г. Раннє навчання дітей. *Дошкільне виховання*. 2013. №8. С.26-36.
9. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
10. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С.71-74.
11. Єремєєва В. Дівчатка і хлопчики в дзеркалах півкуль. *Дитячий садок*. 2018. №4. С.9-10.
12. Єремєєва В. Емоційні порушення у дошкільному віці. *Дитячий садок*. 2016. №4. С.9-28.
13. Забродський М.М. Вікова психологія. Київ : МАУП, 1998. 92 с.

14. Задесенець М.П. Вікові особливості розвитку дітей і формування їх особистості. Київ : «Вища школа», 2004. 95 с.
15. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/page](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/page). (дата звернення 21.01.2022)
16. Занюк С.С. Психологія мотивації та емоцій. Луцьк, 1997. 84 с.
17. Калюжна Є.М. Психологічні механізми особистісної тривожності у дошкільному віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія". Київ, 2018. 29 с.
18. Карпенко Н. Профілактика дитячих страхів. *Дошкільне виховання*. 2017. № 9. С.14-15.
19. Клецова Є, Лавренчук Л. Теоретико-метод. засади вивчення емоційних станів дітей 6-7 років. *Педагогічна Житомирищина*. 2017. №4. С.26-28.
20. Кобилянська А.В. Адаптація дітей до дитячого садка. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наукових праць Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка / За ред. С.Д.Максименка*. Київ, 2016. Т. IV. Ч. 4. С.200–208.
21. Ковалевська А.О. Методи дослідження страхів дітей дошкільного віку. *Проблеми сучасної психології*. 2018. №4. С.10-12
22. Коган І.М. Особливості адаптації дітей раннього віку до умов дитячого садка. *Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. акад. Максименка С.Д.* Київ : 2004. Т. 7. Вип. 2. С.65-72.
23. Козлюк О.А., Руденко Н.М. Особливості розвитку тривожності дошкільників у системі дитячо-батьківських взаємин. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 2017. С.131-145.
24. Колодійчук Т. Вплив сім'ї на розвиток тривожності дитини. *Дошкільне виховання*. 2016. № 1. С.68-69.

25. Комінко С. Кращі методи психодіагностики. Тернопіль : Карт-бланш, 2005. С.328-339.
26. Кондрацька Л.В. Вплив сімейних конфліктів на психічне здоров'я дитини. *Наука і освіта – Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України*. Одеса, 2016. №5. С.40-43.
27. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2015. 37 с.
28. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (у ранньому дитинстві): навч. посіб. Київ : Освіта, 2004. 255 с.
29. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Монографія. Київ : КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2016. 112 с.
30. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції. Суми: ВТД Університетська книга, 2015. 384 с.
31. Кузь В.Г., Сивачук Н.П. Українські народні дитячі ігри. Київ : Науковий світ, 2003. 121 с.
32. Кулачківська С.Є. Я - дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). Київ : Нора-прінт, 1996. 108 с.
33. Лаврентьєва Г. Адаптація дітей до дитячого садка. *Палітра педагога*. 2011. №4. С.11-13.
34. Ладивір С. Пізнавальний розвиток: пошук ефективних шляхів / С.Ладивір. *Дошкільне виховання*. 2013. №10. С.4–7.
35. Лашина О.П. Спілкуватися, щоб виховувати. *Дошкільна педагогіка*. 2016. №10. С.65-68.
36. Лашина О.П. Як допомогти дітям подолати фрустрацію. *Дошкільна педагогіка*. 2013. №10. С.65-78.
37. Лохвицька Л.В. Дошкільна освіта: історія і сьогодення: [довідник]. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 208 с.

Люблінська Г.О. Дитяча психологія: Посібник для студентів педагогічних інститутів. Київ : Вища школа. 2009. 355 с.

38. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога. Харків: Вид. група «Основа», 2017. 236 с.

39. Мельничук І.В. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. *Наука і освіта*. Одеса. 2017. № 5. С.42-44.

40. Олексюк В. Розвивальне предметно-ігрове середовище: Європейський досвід та новітні підходи. *Палітра педагога*. 2011. №4. С.11-13.

41. Омельченко Я. Психологічна допомога дітям з тривожними станами. Київ : *Дошкільне виховання*. 2015. №4. С.14-15.

42. Павелків Р. Дитяча психологія: навч. посіб. для самостійної роботи студента. Київ : Академвидав, 2011. 376 с.

43. Пасічник Л. Тривожна дитина. *Дошкільне виховання*. 2017. № 9. С.89-95.

44. Пасічніченко А.В. Особливості тривожності дітей дошкільного віку. *Вісник Харківського національного університету. Серія: Психологія*. 2018. №10. С.93-95.

45. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника - перспективи розвитку: навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 136 с.

46. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.

47. Потапенко В.С. Шляхи емоційного розвитку дітей раннього віку. *Дошкільне виховання*. 2017. №8. С.9-14.

48. Приходько Ю.О. Генезис провідних ставлень дитини дошкільного віку як основа її особистісного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»; Український держ. педагогічний ун-т ім.М.П.Драго-манова. Київ, 1997. 45 с.

49. Приходько Ю.О. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. Київ : Рад. школа, 1991. 126 с.

50. Прищепя Т. І. Психологічне здоров'я дошкільників. Харків : Вид. група «Основа». 2009. 240 с.
51. Провозюк Г.Г. Дитина - диво світу. Тернопіль : Мандрівець, 2019. 72 с.
52. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг» / наук. кер. А.М.Богущ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-6152897955085/list-231DF428B27> (дата звернення 21.01.2022)
53. Семенчук В.М. Емоційний розвиток дітей раннього віку в умовах ЗДО. *Дошкільне виховання*. 2017. №3. С.9-11.
54. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
55. Сопрун І.П. До питання особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку. *Наука і освіта*. 2015. №3. С.60-62.
56. Ставицька С.О. Психолого-педагогічні умови подолання особистісної тривожності у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія". Київ, 2013. 28 с.
57. Степанова В.А. Прояв емоційності дітей дошкільного віку в малюнку. *Психолог у дитячому садку*. 2015. №5. С.15-16.
58. Сухарева Л.С. Піклуємось разом. Робота з батьками дошкільників. Харків : Основа: Тріада, 2017. 128 с.
59. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. Т.3. Київ : Рад. школа, 1977. 670 с.
60. Токіна Л. Тривожна поведінка дітей - це крик про допомогу. *Психолог*. 2016. №5. С.84-87.
61. Удіна О.М. Виховання самостійності дошкільників: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2015. 25 с.
62. Фесюк С.Ю. На шляху до морального вибору дитини. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві*. Київ : Контекст, 2012. С.192-194.

63. Фрідман І. Чи бачимо ми дитину? *Наша дитина*. 2015. № 3. С.12-13.
64. Щербань П.М. Педагогіка почуттів: навчальний посібник. Київ, 2009. 47 с.
65. Юркевич В. Проблема розвитку емоційного інтелекту. *Вісник практичної психології*. 2019. №3. С.23-25
66. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції. Київ : Либідь, 2018. 253 с.